

NEV'Î-ZÂDE ATÂYÎ'NİN BİLİNMEYEN ŞİİRLERİ

NEVİZADE ATAYÎ'S UNKNOWN POEMS

*Mesut Bayram DÜZENLİ**

Özet:

Son zamanlarda yapılan çalışmalar, şiir mecmualarının klasik edebiyatımız açısından ne derece önemli olduklarını göstermektedir. Mecmuaların bir kısmı, aynı nazım şekil ve türüne münhasırdır. Bir kısmı da, birden çok şairin divanını ihtiva etmektedir. Üzerinde çalıştığımız 206 varaklık yazma eser, Michigan Üniversitesi İslam Yazmaları Koleksiyonu Bölümü'nde Isl. Ms. 1045 demirbaş numaralı bir divanlar mecmuasıdır. Mecmuada, Riyâzî'ye ait Divan, Sâkînâme, Tezkire; Şeyhülislam Yahya Efendi'nin Sâkînâmesi, Gani-zâde Nâdirî Divanı, çeşitli beyit ve şiirler, Azmî-zâde Hâletî Divanı, Sabrî Divanı, Nev'î-zâde Atâyî Divanı, Veysî Divanı ve Kaysûnî-zâde'ye ait mukaddime yer almaktadır. Mecmuada yer alan bu eserlerde büyük noksanlıklar vardır. Ancak, Nev'î-zâde Atâyî Divanı'nın tenkitli metninde yer almayan bir kaside ve iki gazel ile farklı varyantta yazılmış bir gazelin bulunması, mecmuayı bizim için önemli kılmaktadır. Bu çalışmamızda, Nev'î-zâde Atâyî'nin bilinmeyen manzumelerinin ve farklı yazılmış olan gazelinin kısa bir değerlendirilmesi yapılarak çevriyazı metinlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şiir Mecmuaları, Nev'î-zâde Atâyî'nin Bilinmeyen Şiirleri.

Abstract:

Recent studies have been showing that how important the poetry magazines are in terms of our classical literature. Some of the magazines are exclusive in point of having same poetic forms and genres. Some of them contain many poets' diwan. The work consisted 206 folios which we working on is a diwans magazine with Isl. Ms. 1045 asset number in the Michigan University Department of Islamic Manuscript Collection. In the magazine, there are Riyazi's Divan, Sakiname, Rubaiyat and Tadhkirah; Şeyhülislam Yahya Efendi's Sakiname, Gani-zade Nadiri's Diwan, various verses and poems, Azmizade Haleti's Diwan, Veysi's Diwan and muqaddima belonging to Kaysunizade. There are major deficiencies in these works however, it makes magazine important for us to have a qasida, two ghazals and a ghazal written different variant which not exist in the Nevizade Atayi's criticised text. In this study, it will be given transcriptions texts by reviewing briefly Nevizade Atayi's unknown poems and differently written ghazal.

Key words: Poetry Magazines, Nevizade Atayi's Unknown Poems.

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - Siirt
asiyan_43@hotmail.com

GİRİŞ

Şiir mecmuaları, klasik edebiyatımıza pek çok yönden önemli katkılar sağlamaktadır. Nüshası bulunamayan divanların hazırlanması; eksik olan divanların tamamlanması (Aydemir, 2007, s. 127), şuara tezkirelerinde ve değişik biyografik eserlerde adı geçmeyen şairlerin isimlerinin ve şiirlerinin gün yüzüne çıkarılması, divanlardaki manzume eksikliklerinin giderilmesi, kelime veya vezin yönünden bozuk-eksik olan metinlerin düzeltilmesi ve/ya tamamlanması (Yılmaz, 2008, s. 255-280), hangi şairin hangi şairden etkilendiğinin belirlenmesi¹; dönemin zevk anlayışının tespiti vb. şiir mecmualarının katkılarında bazılarıdır.

Şiir mecmualarında ilk kez karşılaştığımız manzumelerin divan nüshalarında² veya divanların tenkitli neşirlerinde bulunmamasını; manzumenin divan tertibinden sonra kaleme alınması, müstensih'in unutkanlık/dalgınlık sonucu manzumeyi divana almaması ve diğer nüshaların da bu eksik yazmadan istinsah edilmesi, divanı neşreden araştırmacının eserin bütün nüshalarına bakmaması gibi farklı sebeplere bağlamak mümkündür. Böyle bir durumda, mecmuadaki manzumenin şaire aidiyetinin kesin olup olmadığı hususu akıllara gelmekte; bu husus, inceleme ve değerlendirme sırasında araştırmacıların karşısında çözülmesi gereken bir problem durmaktadır. Bu problemin aşılmasında, mecmuadaki şiirin, şairin diğer şiirleriyle üslup bakımından mukayese edilmesi, kısmî bir çözüm yolu olarak görülse bile, bu konuda kesin bir değerlendirmenin yapılması mümkün değildir. Kaldı ki, klasik şiir araştırmalarında çok önemli bir yere sahip mecmualara güvenmekten başka bir çaremiz de yoktur. Zira mecmualara hep şüpheyle baktığımız takdirde diğer yazmalara, söz gelimi divan nüshalarına da aynı kuşkuyla yaklaşmaktan bizi ne alıkoyacaktır? (Köksal, 2013, s. 326-327).

Mecmuaların, çok farklı türde ve şekilde eserleri ihtiva edenleri olduğu gibi, tek bir tür ve şekle münhasır olanları da vardır. Kaside mecmuaları (mecnû'atü'l-kasâid), na't mecmuaları mecnû'atü'n-nu'ût), gazel mecmuaları (mecnû'a-i gazeliyât), nazire mecmuaları (mecnû'atü'n-nezâir), sadece müstakil beyitleri barındıran mecmualar (mecnû'a-i ebyât), birden çok şairin divanlarını barındıran mecmualar (mecnû'atü'd-devâvîn) klasik edebiyatımızla ilgili aynı nazım şekli veya türü çerçevesinde oluşturulmuş mecmualardandır (Gıynaş, 2011, s. 246-247).

1. NEV'Î-ZÂDE ATÂYÎ'NİN BİLİNMEYEN ŞİİRLERİ

Üzerinde çalıştığımız yazma, yukarıda da bahsedildiği gibi birden çok şairin eserini ihtiva eden bir divanlar mecmuasıdır. Mecmua, Michigan

¹ Nazire mecmualarından hareketle şairlerin kimleri etkiledikleri veya kimlerden etkilendiklerine dair hayli önemli bir çalışma için bk. Aydemir, 2001, s. 731-744.

² Bu nüshaların içinde, müellif hatırıyla yazılmış olan da bulunabilir.

Üniversitesi İslam Yazmaları Koleksiyonu Bölümü'nde Isl. Ms. 1045 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan mecmua, üzerinde şemse bulunan kahverengi deri bir cilt içerisindedir. Cildin iç kısımları ebru ile süslenmiştir. Boyu uzun eni dar olan bu mecmuada, aharlı kâğıt ve talik hat kullanılmıştır. Sütunlar, eser ve varaklara göre farklılık göstermekte olup düz ve çapraz şeklinde düzenlenmiştir. Düz olarak yazılan varaklarda çift sütun; çapraz olarak yazılan varaklarda ise genellikle üç sütun kullanılmıştır. Bazı varaklarda ise hem çapraz hem düz sütunlar kullanılmıştır. Mecmuadaki eserlerin satır sayısı 35-41 arasında değişmektedir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mecmuada yer alan eserlerin bir kısmı, şairlerine atfen isimlendirilmek suretiyle diğerlerinden ayrılmıştır. Fakat çoğunda herhangi bir isim yoktur.

Latin harfleriyle numaralandırılmış olan 206 varaklık bu mecmuanın baş ve son kısımlarında ve mecmuadaki eserler arasında boş sayfalar bulunmaktadır. Yine -sonradan ilave etme düşüncesiyle olsa gerek- noksan manzume ve beyitler için boşluklar bırakılmıştır. Mecmuanın baş kısmında, "Mecmûa-i Devâvîn-i Şu'arâ" ismi; vr.1a'da mecmuadaki eserlerin isimleri (Dîvân-ı Riyâzî Efendi, Sâkînâme ve Rubâiyyât; Sâkînâme-i Yahyâ Efendi, Dîvân-ı Nâdirî Efendi, Dîvân-ı Hâletî Efendi; Ebyât ve Eş'âr; Tezkîretü'ş-Şu'arâ-yı Riyâzî Efendi (Nâkıs); Dîvân-ı Sabrî; Dîvân-ı Nev'î-zâde Atâyî Efendi, Dîvân-ı Veysî Efendi, Mukaddime-i Kaysûnî-zâde) zikredilmiştir. Vr.1b'de musiki ilmine dair bir yazı, vr.2a'da, bir padişaha yönelik kim tarafından yazıldığı belli olmayan bir arz-ı hâl vardır. Sonraki varaklar boştur ve mecmuadaki ilk eser olan Riyâzî Divanı, vr.5b'den başlamaktadır. Mecmua, her ne kadar bir divanlar mecmuası olarak isimlendirilmişse de, içerisinde başta Riyâzî Tezkiresi olmak üzere, mensur eserler de bulunmaktadır. Ayrıca mecmuadaki eserlerde, yukarıda da belirtildiği gibi, önemli ölçüde noksanlıklar vardır. Bununla birlikte, mecmuanın bizim için önemli yönü, Nev'î-zâde Atâyî Divanı'nın tenkitli metninde yer almayan bazı manzumeleri ihtiva ediyor olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmamızda mecmuda yer alan divan vb. eserlerin özelliklerinden söz edilmeyecek; yalnızca, Atâyî Divanı'nın tenkitli metninde bulunmayan bu manzumelerin kısa bir değerlendirmesi yapılarak çevriyazı metinleri ilim dünyasının istifadesine sunulacaktır.

Nev'î-zâde Atâyî Divanı'nın tenkitli metninde çeşitli din ve devlet büyüklerine yazılmış 31 kaside ve 2'si noksan olmak üzere 273 gazel vardır (Karaköse, 1994). İncelediğimiz mecmuada ise, tenkitli metninde yer almayan methiye türünde 52 beyitlik bir kaside ile 2 gazel bulunmaktadır. Ayrıca mecmuada yer alan bir gazel de, tenkitli metninde geçen "bahs" redifli 20. gazelle kelime kadrosu bakımından önemli farklılık göstermektedir.

İncelediğimiz mecmuanın 169b-170b yaprakları arasında bulunan ve Şeyhü'l-İslam Es'ad Efendi vafında yazılmış olan 52 beyitlik kaside,

“Berây-ı Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi” başlığını taşımaktadır. Aruzun hezec bahriyle (mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün) kaleme alınmıştır. Mücerret kafiyenin (-â- l) kullanıldığı manzumede, rediften faydalanılmamıştır. Kasidedeki 1-13. beyitler nesib-teşbib; 14. beyit girizgâh, 15-39. beyitler methiye, 40-42. beyitler fahriye, 43-48. beyitler arz-ı hâl ve 49-52. beyitler ise dua bölümünü oluşturmaktadır.

Atâyî, kasidenin nesib-teşbib bölümünde bir gökyüzü imajı çizmiştir. Çeşitli mecaz, teşbih ve istiarelerle; Güneş, Ay, Zühre, Samanyolu gibi gök cisimlerinin tasvirlerini yapan şair, -diğer kasidelerinde olduğu gibi- birtakım girift hayallerle kasidesini oldukça zenginleştirmiştir. Şair, Es'ad Efendi'nin şeyhülislamlık makamına gelmesi ile gökyüzünün cihan halkı üzerine nur saçtığını, herkesin şeyhülislamı methettiğini söyleyerek methiye bölümüne geçiş yapar. Kasidenin methiye bölümünde 25 beyit vardır. Bu bölümde Es'ad Efendi'nin vasıfları sayılır ve kendisi fikir yönünden Eflatun'a; görüş yönünden Aristo'ya; zühd yönünden Ethem'e; cömertlik yönünden Hatem'e; huy yönünden Hz. Peygamber'e; nefesi yönünden Hz. İsa'ya vb. benzetilir. Methiyeye konu edinilen bir şeyhülislam olduğu için kullanılan kelimeler, yine bu makama uygun olarak seçilmiştir. “Rükn-i dîn, allâme-i ekmel, subh-ı sâni, neyyir-i burc-ı hüda, fetvâ, din, imâm, üstâd-ı kül, helâl-i muhkem, iftâ, güzîn-i sınıf-ı kümmel, meclis-i ders” Es'ad Efendi'nin methinde kullanılan bu tür ifadelerdendir.

Methiye bölümünü müteakip şair, kendi şirini ve şairliğini övmeye geçer. Bu bölümde anlatılanlara göre, şairin tabiatı bir deniz gibidir ve böyle bir kaside yazmakla o, denizden büyük bir mücevher çıkarmıştır. O mücevher öyle parlak bir yıldızdır ki, onun ışığından düşmanların gözleri bile kamaşmaktadır. Atâyî, fahriye bölümünden sonra, zamandan şikâyetle içinde bulunduğu durumu anlattığı, şeyhülislamın iltifatına mazhar olma isteğini belirttiği bir arz-ı hâl yazar. Felek, düşmanlarını galip ettiği, kendisini ise yüksek bir makamdan alçak bir makama indirdiği için şairin aleyhindedir. Fakat Es'ad Efendi, meşihat makamına gelerek ölüleri Hz. İsa gibi diriltmiştir. Onun sofrası şarktan garba herkese açıktır. Arz-ı hâl bölümünden sonra şair, dua bölümüne geçer ve yine bazı teşbihlere müracaat etmek suretiyle Şeyhülislam Es'ad Efendi'ye dua eder.

Kelime kadrosunu incelendiğinde, Atâyî'nin, diğer kasidelerindeki üslubunu bu manzumesinde de devam ettirdiği görülür. Mesela, bu kasidenin ilk kelimesi “sehergeh”tir ve tenkitli metindeki 4, 12, ve 21. kasideler yine bu kelimeyle başlamıştır (Karaköse, 1994, s. 256, 301, 347). Zühre-i Zehrâ (K.1/B.61), Şeyh Sâdî (K.6/B.16) Olal'dan pâs-ı idrâki (K.20/B.36), mihr-i hâverî (K.2/B.71), zer-nigâr (K.6/B.3,B.11; G.184/B.7), rükn-i dîn (K.8/B.21) vb., tenkitli metinde kullanılıp mecmuadaki kaside de karşımıza çıkan aynı veya benzer ifadelerdir. Bu benzerliklere beyit düzeyinde de

rastlanır. Tenkitli metindeki 6. kaside, Sadrazam Ali Paşa'ya yönelik yazılmış methiye tarzında bir manzumedir. Bu kasidenin 16. beyti şöyledir:

Medîha-gūylara anda Şeyh Sa'dî-vār
Tabakla nūr saçar āsumāne-i zer-tāk (Karaköse, 1994, s.271)

Atâyî, benzer sözleri, yani, “memduhun övülmesinden dolayı gökyüzünün, Şeyh Sâdî gibi methiye söyleyenler üzerine tabakla nur saçtığı” ifadesini, Şeyhülislam Es'ad Efendi'ye yönelik yazdığı kasidesinde de tekrarlar:

Tabakla nūr-pāş oldu felek halk-ı cihân üzre
Olal'dan Şeyh Sa'dîveş cihân hep mādih-i Mollā (B.14)

Kaside geleneğindeki üslup anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, Atâyî'nin incelediğimiz kasidesinde kullandığı dilin -diğer kasidelerinde olduğu gibi- sade olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şairin, iki ve üç kelimeli terkiplerin yanı sıra, dört kelimeyle kurulmuş terkiplere de manzumesinde yer verdiği görülmektedir (B.16, B.19, B.20, B.23, B.26 vb.).

Tenkitli metinde yer almayan gazellerden ilki, mecmuanın 177a numaralı yaprağındadır. 5 beyitlik bu gazelde, mücerret kafiye (-û و) ve ek hâlinde redif (-dur در) kullanılmıştır. Gazel, aruzun hezec bahri (mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün) ile yazılmıştır. Gazelde “gülistân” kelimesi, vezin gereği “gülsitân” şeklinde imla edilmiştir. Bazı imale ve vasıllarında görüldüğü manzumede, “şeb-bû, Tâtâr, nûş” kelimelerinde imale-i memdudeye başvurulmuştur.

Mecmuadaki ikinci gazel, 177b numaralı yaprakta bulunmaktadır. Bu gazel de hezec bahriyle (mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün) yazılmıştır. Mücerret kafiye (-m م) ve ek hâlindeki redifin kullanıldığı (-ler لr) gazel, 5 beyittir. Bu gazelde de imale, vasıllar bulunmaktadır. “Zehr, câmlar” kelimelerinde ise imale-i memdude yapılmıştır.

Mecmuada, tenkitli metinden farklı olarak rastladığımız bir gazel daha bulunmaktadır. Mecmuanın 174a numaralı yaprağında bulunan bu gazelin ölçü ve kafiyesi, tenkitli metindeki 20. gazelle aynıdır (Karaköse, 1994, s. 441). Fakat bazı mısraları kısmen, bazı mısraları ise tamamen zikredilen gazelden farklılık gösterir. Ayrıca, tenkitli metindeki nüsha farklılıklarında, mecmuada yer alan gazelin farklı beyit, mısra ve kelimelerine yer verilmemiştir. “Bahs” redifli bu gazel, 5 beyittir. Divan neşrinde geçen gazel gibi, aruzun muzari bahriyle (mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün) yazılmıştır. Gazelde, zihaf gibi büyük bir aruz kusuru yoktur. Ayrıca, iki gazel mukayese edildiğinde, mecmuadaki gazelin, imale yönünden daha az kusurlu olduğu görülecektir. Hatta, gazelin dördüncü beytinin hem mecmua ve hem de tenkitli metinde aynı olan,

İhyâ-yı mürde itmek için bir cevâbla
mısraının -anlam bakımından- tenkitli metindeki,

Kim pîşedür o dil-ber-i hâzır-cevâba bahş
mısraı yerine, mecmua geçen,

Kim pîşedür o lebleri hâzır-cevâba bahş

mısraıyla tamamlanması daha uygun düşmektedir. Beyit ve mısra düzeyindeki bu farklılık, şairin, hayatının ileriki dönemlerinde manzumesinde bazı değişiklikler yapmış olabileceğini akla getirmektedir. Müstensihin bu farklılıkta payı bulunabileceği ihtimali de göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında, Nev'î-zâde Atâyî Divanı'nın tenkitli metninde yer almayan bir kasidesi ve iki gazeli ile mecmuada farklı varyantı bulunan gazelin çevriyazısı verilerek ilim dünyasının takdirine sunulacaktır. Mecmuada, bazı kelimelerin imlasında hatalar bulunmaktadır. Hatalı yazılmış bu tür kelimeleri düzelttik ve nüshadaki şekillerini "N." kısaltmasıyla dipnotlarda gösterdik. Aruz ve anlam kusurlarının giderilmesi amacıyla yapılan ilaveleri köşeli parantez içine aldık. Okunuşunda tereddüt edilen kelime ve ibarelerin yanına soru işareti koyduk.

KASİDE

169b

Berây-ı Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi

. --- / . --- / . --- / . ---

- 1 Sehergeh kim olup pür-nür u fer bu gurfe-i bālā
Muṭallā günbed-i Behrāma döndi Ƙubbe-i Hāzrā
- 2 Ʀarabgāh-ı felekde oldı h^vorşid ü şafağ zāhir
Defin kızdurmağa tıtdı meger kim Zühre-i Zehrā
- 3 Şafağla āftāb oldı hüveydā nīl-gün humdan
Ƙapağın atdı cüş itdi mey-i hum-hāne-i bālā
- 4 N'ola topı ağarsa şubh-ı rüşen-rāyuñ eflāke
Şıdı hayl-i zālāmı çekdi şemşir-i 'adüv-fersā
- 5 Şabā Ƙaldurdu rüyından meger kim bāl-i müşğinin
Yine rahş-ı sipihr itdi şabāhu'l-hayrını ibdā

- 6 Bu raḥş-ı zer-kecīmüñ Kehkeşān çekdi zeber-tengin
Geyüp³ pūşīde-i pür-naqşı oldı zeyn-i zer peydā
- 7 Yine serdār-ı mihr-i ḥāveri⁴ ‘azm eyledi şarka
‘Aceb mi virseler aña beyāz üstine zer-tuğrā
- 8 Egerçi aldı senc-i zer-nigārın destine ḥ^vorşīd
Şadā virmez bu mehter-ḥānede ammā kef-i tenhā

170a

- 9 İdüp ğüte yine felek zemīnūñ geçdi altından
Seḥer kıldı teneffüs baş çıkardı neyyir-i vālā
- 10 Kenār-ı ḥavza gerdün-ı güher-bār⁴ kāse vaz^c itdi
Taşup çıkmakdadur fevvāreden nūrı zülālāsā
- 11 Felek şeb-pūşla tayy itdi māhuñ rüy-ı bālīnin
Seḥerden ḳaldurup ser-ḥ^vābdan mihr-i cihān-ārā
- 12 Ḳamer indi zemīne keffe-i mīzān-ı hāyle⁵
‘Aceb mi keffe-i ḥālīsi mihrüñ olsa ber-bālā
- 13 Semā⁶ içre güneş deffāf-māha ḳılmağa iḥsān
Pür itdi zerle destin çün kef-i pür-nūr-ı Mevlānā
- 14 Taḳla nūr-pāş oldı felek ḥalḳ-ı cihān üzre
Olal’dan Şeyḥ Sa^cdīveş cihān hep mādiḥ-i Mollā
- 15 Cihāndār-ı fażīlet ‘illet-i ğā^viyye-i devlet
Zebāndān-ı ṭarīḳat ğāyet-i ümniyye-i dünyā
- 16 ‘Afīf-i pāk-dāmen necm-i hādī-i zalāl-efken
Müsellem şeyḥ-i her-fen şāhib-i külliyyet-i kübrā
- 17 Güzīn-i şımf-ı kümmel rükn-i dīn ‘allāme-i ekmel
Sütüde ‘aḳl-ı evvel şubḥ-ı şānī feyz-i rüşen-zā
- 18 Felātūn-fıkr ü Risto-rāy u Edhem-zühd ü Hātem-kef
Muḥammed-ḥulḳ [u] seyyid-faẓl u Sa^cdī-naẓm u sa^cd-ımlā
- 19 Cenāb-ı neyyir-i burc-ı hüdā Es^cad Efendi kim
Odur ma^cnī-dih-i şüret odur şüretger-i ma^cnā

³ Gidüp N.

⁴ güher-bāyī N.

⁵ hāliyle N.

⁶ Semā^c N.

- 20 O sulţān-ı celî burhān-ı mülk-i faẓl u taḫvî kim
Sütür-ı şafha-i fetvāsıdur mensûr-ı bî-tamğa
- 21 Ğimād-ı mültecā rükn-i rekîn [ü] pāy-ber-cā kim
Vücüdıyla olupdur dîn ü devlet ḥaymesi ber-pā
- 22 İmāmü'l-hayy-ı eşrāf [u] Mesîh-enfās-ı ḫudsî kim
Kitāb-ı faẓlınuñ bir faşlı olmaz nüşha-i ihyā
- 23 Zihî üstād-ı kül revnaḫ-fezā-yı mesned-i taḫḫîḫ
Ḥ'oşā helāl-i muḫkem 'uḫde-i ser-rişte-i iftā
- 24 Vücüdî sa'd-ı ekber gibi faẓl ile felek-pāye
Ḥamîri mihr-i enver gibi feyz ile cihān-ārā
- 25 Nazargāh-ı dil-i pāki gerek 'aḫlî gerek naḫlî
Kühen-resm-i ser-i kilki gerek şî'r ü gerek inşā
- 26 Sütür-ı ḥaḫḫ-ı fetvāsı kilîd-i ḫufl-ı her-muḫlaḫ
Nükāt-ı nazm u inşāsı gül-i gülşengeh-i ma'nā
- 27 'Aḫāda cümletü'l-mülk-i kerem keff-i direm-baḫşı
Edāda vāzı'u'l-aşl-ḫüküm ol kilki-i ḫ'oş-ımlā⁷
- 28 Yarā'-ı teng-şakḫı var-ısa miḫrās-ı faḫrîdür
Ki her bir şafhası bāḡ-ı cināndan ḫıḫ'adur gūyā
- 29 İşāretsüz beyān itmez dili ucındadır cümle
O kilki-i nükte-perdāzuñ rumüz-ı 'allemü'l-esmā
- 30 Reh-i meşşāiyānda şanki bir üstād-ı ḫikmetdür
Felāḫtün-ı ḫalem ḫum-ı devāt içre idüp me'vā
- 31 Sikendervār olur şandūḫa-i mīnāy[ı]la vāşıl
Dil-i şāfıyla fikri lücce-i ma'nāya ser-tā-pā
- 32 N'ola çıḫsa beyāza meclis-i dersinde her müşkil
Münevver itmedük bir küşe ḫor mı şem'-i bezm-ārā
- 33 Ḫavî eyler za'îfi itse luḫfından meded-kārî
Aña mīrāsıdur resm-i fütüvvet manşib-ı fetvā
- 34 Nişān-ı pāy-ı raḫşı ḡavr⁸ mıdur kim ābla ḫolmuş
Fezā-yı 'ālem-i imkân içinde cā-be-cā deryā

⁷ Vezin aksamaktadır.

⁸ ḡar N.

- 35 İdel'den pās-ı idrāki nezāret bezm-i eflāka
Şarāb-ı mihr-i giceyle görür māh-ı cihān-peymā
- 36 Şebāngeh yine başında ok atmazdı kabağ çarhuñ
Eger kim itmese tertib bezm-i encüm-i Zehrā
- 37 Zamān-ı ʿişmetinde çille-i merdān çeker dāyim
Felek ham-geştedür aña kemerdür mebsaṭa(?) gūyā
- 38 Hilālūñ destine virmiş meger parmak kadar kâğıd
Ki itdi haqqımı mihr-i felekden cümle istifā
- 39 Ṭabaqla itdi māh-ı hāle-dārı kāse-i şerbet
Ser-i ḥʿānende gerdün oldu ḥıdmet-kār-ı pā-ber-cā
- 40 Ḥudāvendā idüp taqdīm-i resm-i āstān-būsı
Çı kardum baḥr-i ṭabʿumdan yine bir gevher-i yektā
- 41 Ne gevher-kevkeb-i raḥşān dürrī-ṭabʿ-ı vālā kim
Şuʿāʿından dem-ā-dem ḥıredür çeşm-i dil-i aʿdā
- 42 Şığışmazdı şafādan kendüye gevher şadef içre
Eger kim nisbet itse nazmuma şāʿir idüp ıtrā
- 43 Ne var olsa ʿAtāyī iltifāt-ı ḥāşuña mazhar
Zamānuñda olup ḥāşşiyet-i fazl ile müsteşnā
- 44 Yiter kıldı zemāne kūy [be-]kūy(?) nā-besāmānī
Olup pīş(?) ü pesüm(?) şadm-ile seng-rāh olan aʿdā
- 45 Yiter kıldı sipihr-i nā-münāsib düşmen-i gālib
Figānum pest iken ʿālī maḳāmum evc iken ednā
- 46 Zamān-ı ittişālüm müddet-i ḥandāni-i ezhār
Evān-ı infişālüm līk[in] evrāḳ-ı ḥazān-āsā
- 47 Bi-ḥamdi'llāh irişdi feyz-i bür'ü's-sā'a-i⁹ ḥikmet
Dem-i ʿİsī gibi itdi hezārān mürdeyi ihyā
- 48 Şala erbāb-ı ʿirfāna tekellüfsüz gelen gelsün
Döşendi şarḳdan ğarba bisāṭ-ı süfre-i yağmā
- 49 Duʿā-yı devletüñ vird idelüm şubḥ-ı saʿadetde
Bugün el kaldurup bālāya çün mihr-i cihān-ārā
- 50 Nitekim bu çemenzār içre idüp beyzesin pinhān
Tezerv-i āteşin-mihr[üñ] ola her şubḥ-dem peydā

⁹ berā'ü's-sā'a N.

- 51 Hemîşe şâh-bâz-ı kadrüñ olsun evc-i rif'atde
Şikârı murğ-ı dil şeh-peri 'avn-i Kâdir-i Yektâ
- 52 Delîl-i râh-ı tevfiķi fûrûğ-ı nûr-ı peygamber
Zîmân-ı hüsn-i te'yîdi emân-ı Hâzret-i Mevlâ

GAZEL (I)

177a

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

- 1 İki çeşm-i füsün-sâzı o yârüñ şanma âhûdur
Özin sihr ile âhû şekline qor iki cādûdur
- 2 Yüzün sürmek diler ayağına bir serv-i bālānuñ
Qarâr itmez gönül bâğ-ı cihānda bir aqar şudur
- 3 Çözilse 'uqde-i zülfi o yârüñ taraf-ı rüyında
Kenâr-ı gülsitānda açılır güyâ ki şeb-bûdur
- 4 Ne tîr-endâz olur Tātâr-müjgānı¹⁰ ki bir lahza
Helāk eyler niçe bi-dilleri şankim Hülāgûdur
- 5 'Atâyî sâķi-i hicrân elinden zehr-i ğam çekme
Yürü nüş eyle cām-ı bâdeyi kim nüş-dârûdur

GAZEL (II)

177b

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

- 1 Yürekler pâreler cānâ taħammül itmez âdemler
Şarâb-ı zehr-nāk-ı hirci döymez cāmlar Cemler
- 2 Görinürde ne qaldı cām-ı Cemden ğayrı ey sâķî
Qanı ol sürilen demler qanı ol eski 'âlemler
- 3 Cilâ virdükce sîneñ şafhasına mühre-i çeşmüm
Meger kim yakmasın dir turma müjgānum anı nemler
- 4 Hicābından 'araqla pür olur çâh-ı zenaħdānı
Qaçan kim doymayup ibrāma sâķî cāmı zemzemler
- 5 'Atâyî ayrı düşdüñ gibi yâr-i ğam-güsāruñdan
Şafâ kesb itmedüñ qaldı nedür bu ğuşşalar ğamlar

¹⁰ müjgānuñ N.

GAZEL (III)¹¹

174a

---/---/---/---

- 1 Düşmez lebüñle bu dil-i pür-iztırāba baḥş
Meşhürdur efendi ki olmaz şarāba baḥş
- 2 Zülfüñ ḥamında gelmeye cānā ḥisāba ḡam
Ḥatṭuñ ḡamında şıḡmaya hergiz kitāba baḥş
- 3 Ḥübān-ı şöhre kendüñi sen nisbet eyleme
Lāyık mı hiç zerre ile āftāba baḥş
- 4 İḥyā-yı mürde itmek için bir cevābla
Kim pīşedür o lebleri ḥāzır-cevāba baḥş
- 5 İnkār iderse ḥün-ı dil ü dīdeñi o yār
Eyle ‘Ātāyī sen iki şīşe şarāba baḥş

2. SONUÇ

Nev’î-zāde Atāyī’nin divanının bulunduğu yazma eser, birden çok şairin eserini ihtiva eden “Mecmûa-i Devāvîn-i Şu’arâ” isimli bir divanlar mecmuasıdır. Mecmuayı önemli kılan husus, Nev’î-zāde Divanı’nın tenkitli neşrinde yer almayan 52 beyitlik bir kaside ile 2 gazeli ihtiva ediyor olmasıdır. Ayrıca mecmuada yer alan bir gazel de, tenkitli metinde geçen “bahş” redifli 20. gazelle kelime kadrosu bakımından önemli farklılık göstermektedir. Nev’î-zāde’nin mecmuada yer alan kasidesi 52 beyittir ve Şeyhü’l-İslam Es’ad Efendi’ye yönelik yazılmış bir methiyedir. Şair, kasidesinde şeyhülislamdan ayrıca -felekten şikâyetle- arz-ı hâlde bulunur. Şiirin kelime kadrosu incelendiğinde, şairin diğer kasidelerindeki üslubunu burada da devam ettirdiği göze çarpmaktadır. Kasidelerin dil ve üslup özellikleri göz önünde tutulduğunda söz konusu kasidenin dilinin sade olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şairin yer yer üçlü ve dörtlü terkiplere

¹¹ Bu gazel, tenkitli metinde şöyle yer almaktadır:

1 Ḥübān ile yaraşmaz o ‘ālī-cenāba baḥş

Lāyık mı hiç zerre ile āftāba baḥş

2 Kimdür ki la’lini eme bî-ḥūş olmaya

Mümkün midür şarāb ile mest-i ḥarāba baḥş

3 Ḥattuna kimi müşk didi kimisi ‘abîr

Çıkmaz beyāza gerçi ki gelmez ḥisāba baḥş

4 İḥyā-yı mürde eylemege bir cevāb ile

Kim pīşedür o dil-ber-i ḥāzır-cevāba baḥş

5 İnkār iderse ḥün-ı dil ü dīdeñi o yār

Eyle ‘Ātāyī sen iki şīşe şarāba baḥş (Gazel 20, Karaköse, 1994, s. 441).

başvurduğu görülmektedir. Kaside, Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi'ye yönelik yazılmış bir methiyedir.

Nev'î-zâde Divanı'nın tenkitli metninde yer almayan iki gazel, mecmuada karşımıza çıkan diğer manzumelerdir. Gazellerden her ikisi de beşer beyittir ve aruzun hezec bahriyle yazılmıştır. Divan edebiyatındaki aşk anlayışının işlendiği bu gazellerde sade bir dil kullanılmıştır.

İncelediğimiz divanlar mecmuasında yer alan üçüncü bir gazel ise, beyit, mısra ve kelime düzeyinde tenkitli metinde yer alan 20. gazelden farklılık göstermektedir. "Bahs" redifli bu gazeldeki farklılıklar, tenkitli metindeki gazelin nüsha farklılıklarında bulunmamaktadır.

Şiir mecmuaları, Divan edebiyatımızın gizli kalmış yönlerini ortaya çıkarmakta; eser neşirlerinde yer almayan manzumeler ve biyografi kitaplarında yer almayan şairlerle karşılaşma imkânı sunmaktadır. Ayrıca, divanlardaki bazı noksanlıkların tamamlanması ve istinsah hatalarının düzeltilmesi mecmualar vasıtasıyla mümkün görünmektedir. Bu durum, şiir mecmualarının önemini daha da artırmaktadır. Divan edebiyatına dair bütün kültürel birikimin gözden geçirilmesi sonrası, bilhassa divanlara dair yapılmış çalışmaların tashih ve/ya tekmil edilerek okuyucuyla yeniden buluşturulması muhtemeldir. Yazma eserlerin muhtevalarının tam olarak ortaya konulmadan, Divan edebiyatının şair ve eserlerine, mantık ve muhtevasına dair son sözün söylenmesi; edebiyatımızın çerçevesinin kesin çizgilerle belirlenmesi mümkün görünmemektedir.

KAYNAKLAR

- Aydemir, Y. (2001). Şairlerin Edebî Kişiliğinin Tespitinde Mecmuaların Rolü. *Türk Kültürü*, (464), 731-744.
- Aydemir, Y. (2007). Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler. *Turkish Studies*, 2 (3), 122-137.
- Gıynaş, K. A. (2011). Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası. *Selçuk Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 245-260.
- Karaköse, S. (1994). *Nev'î-zâde Atâyi Divanı Kısmi Tahlil-Metin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, F. (2013). Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (10), 326-327.
- Yılmaz, O. (2008). Metin Te'sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (1), 255-280.